

MEHNAT MUHOFAZASI FANINING RIVOJLANISH TARIXI VA BOSHQA FANLAR BILAN O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Shodmonov G‘olib Do‘stmurodovich,

Karimov Bahodir O‘ktam o‘g‘li

Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti

E-mail: favorite_007@mail.ru

***Annotatsiya.** Maqolada Insoniyatning uzoq o‘tmish hayotiy tajribasi har qanday faoliyat potensial xavfga ega ekanligini tasdiqlaydi. Xavfsizlik – ma’lum darajada xavf tug‘ilishi bartaraf etilgan faoliyat vaziyati, ya’ni faoliyatni amalga oshirishdagi asosiy maqsadlardan biridir. Mehnat muhofazasi - bu tegishli qonun va boshqa me’yoriy hujjatlar asosida amal qiluvchi, insonning mehnat jarayonidagi xavfsizligi, sihat-salomatligi va ish qobiliyatini saqlanishini ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, sanitar-gigienik va davolash profilaktika tadbirlar hamda vositalar tizimidan iboratdir.*

***Tayanch iboralar:** xavfsizlik, muhandislik psixologiyasi, psixofiziologiya, mehnat fiziologiyasi, mehnat gigiyenasi, antropometriya, ergonomika, texnikaviy estetika, mehnat muhofazasi, tashkiliy, sanitariya-gigienik, texnikaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va davolash profilaktika tadbirlari.*

Kirish. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy va siyosiy sohalardagi barcha islohotlarning pirovard maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini yaratishdan iboratdir. Albatta, hozirgi vaqtda har qanday jamiyatda munosib hayot sharoitini yaratish ilmiy-texnik taraqqiyot asosida amalga oshiriladi va bu inson mehnatini yengillashtirish bilan bir qatorda, turli xil xavfli omillarni vujudga keltiradiki, natijada har xil ko‘rinishdagi baxtsiz hodisalar: jarohatlanishlar, shikastlanishlar va kasb kasalliklari vujudga keladi. Lekin, bu

muqaddas zaminda yashayotgan har bir inson yaxshi yashashni, ya'ni, o'zining moddiy, ma'naviy va ijtimoiy ehtiyojlarini to'liqroq qondirishni istaydi. Aynan shu sababli inson tinimsiz faoliyatda bo'ladi.

Faoliyat – insonning yashashi uchun zarur bo'lgan asosiy shart-sharoitlardan biridir.

Mehnat – faoliyatning oliy formasidir. Falsafiy nuqtai nazardan olib qaraganda «inson» tushunchasiga eng adekvat aniqlanish «Homo agens», ya'ni «harakatdagi inson»dir. Albatta, faoliyat va mehnat formasi turlicha bo'lib, u hayotdagi ishlab chiqarish, madaniyat, jamoat ishlari, ilmiy ishlar va boshqa sohalardagi amaliy, intellektual hamda ma'naviy jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Faoliyatni tartibsiz, amaldagi qonun-qoidalar, standartlar va ko'rsatmalarga amal qilmasdan amalga oshirilishi, nafaqat jarohatlanish yoki shikastlanishni keltirib chiqarishi, balki ayrim hollarda o'limga ham olib kelishi mumkin. Tabiiyki, bu insonni o'z faoliyatidagi tabiiy, texnik, antropogen, ekologik va boshqa turdagi barcha xavfli omillardan himoyalashni ilmiy asosda tashkil etishni talab etadi. Aynan «Hayot faoliyati xavfsizligi» fanining asosiy maqsadi va vazifalari ushbu masala yechimiga qaratilgan bo'lib, u fanning o'z qonuniyatlari, uslublari va printsiplari asosida amalga oshiriladi.

Asosiy qism. Insoniyatning uzoq o'tmish hayotiy tajribasi har qanday faoliyat potensial xavfga ega ekanligini tasdiqlaydi. Albatta, bu tasdiq aksiomaviy harakterga egadir. Vaholanki, xavf darajasini boshqarish va kamaytirish mumkin. Lekin, qanday vaziyatda bo'lmasin absolyut xavfsizlikga erishib bo'lmaydi.

Xavfsizlik – ma'lum darajada xavf tug'ilishi bartaraf etilgan faoliyat vaziyati, ya'ni faoliyatni amalga oshirishdagi asosiy maqsadlardan biridir.

Mehnat muhofazasi esa insonning mehnat faoliyati davrida xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan vositalar, usullar majmuidir. Demak, inson faoliyati xavfsizligini ta'minlash birinchi navbatda uning faoliyat jarayonini va uni amalga oshirishda yuzaga keladigan xavfli omillarni o'rganishni talab etadi. Shu sababli inson faoliyati xavfsizligini ta'minlash bo'yicha tadqiqot ishlari eramizdan oldingi 384-322

yillarda ijod qilgan Aristotel, eramizdan oldingi 460-377 yillarda yashagan Gippokrat asarlarida ham uchraydi.

Tiklanish davrning buyuk taniqli olimi Parauels (1493-1541yy.) tog' ishlarini bajarishda yuzaga keladigan xavfli omillarni o'rganib chiqqan. U o'z asarlarida «Barcha moddalar zahardir va barcha moddalar dori-darmon hamdir. Faqat bir me'yori ushbu moddani zaharga aylantirsa, ikkinchi me'yori esa uni dori-darmonga aylantiradi» deb yozadi. Nemis olimi Agrikol (1494-1555yy) o'zining «Tog' ishlari haqida» nomli asarida, shuningdek, italyan vrachi Ramatssin (1633-1714yy), rus olimi M.V.Lomonosov (1711-1765yy) o'z asarlarida mehnat muhofazasi masalalariga katta e'tibor qaratgan.

XIX asrda sanoatni intensiv rivojlanishi natijasida mehnat muhofazasi muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan bir qancha olimlar yitishib chiqdi. Jumladan, V.L.Kirpichev (1845-1913yy), A.A.Press (1857-1930yy), D.P.Nikoskiy (1855-1918yy), V.A.Levitskiy (1867-1936yy), A.A.Skochinskiy (1874-1960yy), S.I.Kaplun (1897-1943yy) shular jumlasidandir. Yuqorida ta'kidlanganidek, mehnat xavfsizligini ta'minlash qadimgi davrdan hozirgi kungacha inson faoliyatining muhim tomonlaridan biri hisoblanib kelindi. Inson imkon qadar o'zining ilmiy va amaliy faoliyatida doimo o'z xavfsizligini ta'minlashga harakat qildi. Shu sababli, «Mehnatni muhofaza qilish» mustaqil fan sifatida shakllandi va o'z nazariyasiga, metodiga hamda prinsiplariga ega bo'ldi. Shu bilan bir qatorda «Mehnatni muhofaza qilish» fani muhandislik psixologiyasi, psixofiziologiya, mehnat fiziologiyasi, mehnat gigiyenasi, antropometriya, ergonomika, texnikaviy estetika kabi fanlarning yutuqlariga asoslanadi. Ushbu fanlar bir-biridan tadqiqot qilinadigan yoki o'rganiladigan ob'ektlarining turi, ya'ni, «inson-mashina», «inson-muhit», «inson-mashina-muhit» tizimlari bilan farq qiladi. Birinchi turdagi tizimlar qonuniyatlarini muhandislik psixologiyasi, psixofiziologiya, mehnat fiziologiyasi o'rgansa, «inson-muhit» tizimi qonuniyatlarini mehnat gigiyenasi o'rganadi. «Inson-mashina-muhit» qonuniyatlari esa ergonomikaning asosiy tadbiriq ob'yekti hisoblanadi. Lekin, real ishlab chiqarish sharoitida barcha turdagi bog'lanishlar bir vaqtda yuzaga keladi va shu sababli inson

o‘z mehnat faoliyatida bir necha omillar bilan bog‘lanadi, o‘zaro ta‘sirida bo‘ladi. Shu sababli, ishlab chiqarish sharoitida umumlashgan xavfli va zararli omillarning inson sog‘ligi va mehnat qobiliyatiga birgalikdagi ta‘sirini alohida mustaqil fan – «Mehnat muhofazasi» o‘rganadi.

Mehnat muhofazasi - bu tegishli qonun va boshqa me‘yoriy hujjatlar asosida amal qiluvchi, insonning mehnat jarayonidagi xavfsizligi, sihat-salomatligi va ish qobiliyatini saqlanishini ta‘minlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, sanitar-gigienik va davolash profilaktika tadbirlar hamda vositalar tizimidan iboratdir.

Vaholanki, inson ishlab chiqarishdagi mehnat faoliyati davrida xavfli va zararli omillar ta‘sirida yashaydi. Shunga mos holda «Mehnatni muhofaza qilish» fanining ob‘ekti nafaqat insonning mehnat faoliyati, balki uning butun mehnat faoliyati davridagi xavfsizligini ta‘minlashga qaratilgan tashkiliy, sanitariya-gigienik, texnikaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va davolash profilaktika tadbirlari hamda vositalari majmuidan iboratdir. Ushbu fan yuqorida ta‘kidlangan fanlardan tashqari texnikaviy, fizikaviy, kimyoviy, biologik va huquq fanlari bilan bog‘liq holda rivojlanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda maqolada mehnat muhofazasining rivojlanish tarixi va boshqa fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi haqida fikir yuritildi va hayot faoliyati xavfsizligi fanining fan sifatida rivojlanish tarixi mazmun mohiyati ishchi xodimlarning sog‘lom ish faoliyatini taminlashdan iborat ekanligi ishchi hodimlar mehnatini, sog‘ligini saqlashdan va hayot faoliyati barqororlashishini amalga oshirishdan iborat ekanligi o‘rganildi. Inson-mashina-muhit qonuniyatlari esa ergonomikaning asosiy tadbiriq ob‘yekti hisoblanadi. Lekin, real ishlab chiqarish sharoitida barcha turdagi bog‘lanishlar bir vaqtda yuzaga keladi va shu sababli inson o‘z mehnat faoliyatida bir necha omillar bilan bog‘lanadi, o‘zaro ta‘sirida bo‘ladi. Shu sababli, ishlab chiqarish sharoitida umumlashgan xavfli va zararli omillarning inson sog‘ligi va mehnat qobiliyatiga birgalikdagi ta‘sirini alohida mustaqil fan – Mehnat muhofazasi o‘rganadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O. Qudratov, T. Gʻaniev. Hayotiy faoliyat xavfsizligi. Toshkent. «Mehnat»-2004.
2. H.E. Gʻoipov. Mehnat muhofazasi. Toshkent. «Mehnat»-2000
3. Gʻ.Y.Yormatov, O.R.Yuldashev, A.I.Hamrayeva. Hayot faoliyati xavfsizligi (Darslik) T., “Aloqachi” 2009. Bet – 218
4. Karimov B., qizi Nishonova S. C. MEHNATNI MUHOFAZA QILISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 482-486.
5. Karimov B., qizi Nishonova S. C. MEHNATNI MUHOFAZA QILISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 482-486.
6. Karimov B. MEHNAT MUHOFAZASI VA TEXNIKA XAVFSIZLIGI TAʼLIM YOʻNALISHINING FAOLIYAT OBʼEKT LARI VA ISH SOHALARI TOʻGʻRISIDA TUSHUNCHA //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 487-489.
7. Мурадов С. ПРОБЛЕМЫ ТУШЕНИЯ ПОЖАРОВ КЛАССА Е ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ ПОЖАРНОЙ ОХРАНЫ В МИРЕ //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 5.
8. Rayimkulov A., Murodov S. Some Issues of Safety in the Use of Tower Cranes Used in Construction Projects //JournalNX. – C. 301-308.
9. Sultonova D. N., qizi Siddiqova M. A. COLOR SCHEME IN THE FORMATION OF THE ARTISTIC ENVIRONMENT OF THE INTERIOR OF MODERN EDUCATIONAL CENTERS //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 109-115.
10. Muradov S. ISHLAB CHIQRISHDAGI AVARIYALARNI OʻRGANISH VA TAHLIL QILISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 474-477
11. Жураев Б. Х. МЕТОДЫ И СРЕДСТВА ПОДГОТОВКИ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБЪЕКТОВ К ЧРЕЗВЫЧАЙНЫМ СИТУАЦИЯМ //Вестник науки и образования. – 2022. – №. 6-2 (126). – C. 20-24.